

І. Л. Рудницький

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету "Львівська політехніка",
 аспірант кафедри кримінального права і процесу

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВИХ ОСНОВ ВИЯВЛЕННЯ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

© Рудницький І. Л., 2016

Розглянуто сутність виявлення контрабанди наркотичних засобів, що їх вчиняють організовані злочинні групи. Окреслено правові основи, які надають ефективну можливість оперативним підрозділам у цій діяльності. Запропоновано доповнення до окремих нормативно-правових актів, які покращать таку діяльність.

Ключові слова: злочинні групи, наркотичні засоби, контрабанда, правове забезпечення, виконання спеціального завдання, контрольоване постачання.

І. Л. Рудницький

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВЫХ ОСНОВ ВЫЯВЛЕНИЯ КОНТРАБАНДЫ НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ, КОТОРЫЕ СОВЕРШАЮТСЯ ОРГАНИЗОВАННЫМИ ПРЕСТУПНЫМИ ГРУППАМИ

Рассмотрена сущность выявления контрабанды наркотических средств, которые совершаются организованными преступными группами. Очерчены правовые основы, которые предоставляют эффективную возможность оперативным подразделениям в этой деятельности. Предложены дополнения к отдельным нормативно-правовым актам, которые улучшат такую деятельность.

Выполнение заданий и реализация функций относительно выявления и прекращения контрабанды наркотических средств, которая совершается организованными преступными группами достигаются через деятельность оперативных подразделений таможенных органов ГФСУ и СБУ из применения большого количества сил и средств. В то же время, для усовершенствования этой деятельности есть, необходимость усовершенствования отдельных правовых основ относительно выявления преступных групп которые совершают контрабанду наркотических средств.

Ключевые слова: преступные группы, наркотические средства, контрабанда, правовое обеспечение, выполнение специального задания, контролируемое снабжение.

I. Rudniski

IMPROVEMENT OF LEGAL FACILITIES OF EXPOSURE OF CONTRABAND GOODS OF NARCOTIC FACILITIES THAT IS ACCOMPLISHED BY THE ORGANIZED CRIMINAL GROUPS

Essence of exposure of contraband goods of narcotic facilities that is accomplished by the organized criminal groups is considered. Legal frameworks that give effective possibility to operative

subdivisions in this activity are outlined. Adding is offered to the separate normatively-legal acts that will improve such activity.

Implementation of tasks and realization of functions in relation to an exposure and stopping of contraband goods of narcotic facilities, that is accomplished by the organized criminal groups arrived at through activity of operative subdivisions of custom organs of GFCU and CGU from application of plenty of forces and facilities. At the same time, for the improvement of this activity I am, the necessity of improvement of separate legal frameworks in relation to the exposure of criminal groups that accomplish contraband goods of narcotic facilities.

Key words: criminal groups, narcotic facilities, contraband goods, legal providing, special job processing, controlled supply.

Постановка проблеми. Виконання завдань і реалізація функцій щодо виявлення і припинення контрабанди наркотичних засобів, що їх вчиняють організовані злочинні групи досягають через діяльність оперативних підрозділів митних органів ДФСУ та СБУ із застосування великої кількості сил і засобів. Водночас для удосконалення цієї діяльності є необхідність удосконалення окремих правових основ щодо виявлення злочинних груп, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів.

Аналіз дослідження проблеми. Загальні проблеми виявлення злочинів, зокрема вчинених у складі групи, досліджували в роботах такі учені, як Ю. М. Антонян, О. Я. Баєв, О. М. Бандурка, Б. І. Бараненко, Г. М. Бірюков, Р. С. Белкін, В. М. Биков, М. П. Водько, Р. Р. Галіакбарои, А. І. Гуров, О. Ф. Долженков, Л. В. М. Корнієнко, Ю. Г. Корухов, В. І. Куликов, В. П. Лавров, В. Г. Лукашевич, В. С. Овчінський, В. А. Образцов, А. Р. Ратінов, А. П. Самонов, О. О. Толкаченко, А. Е. Чечетін, Б. С. Шабанов, В. М. Шевчук, Н. П. Яблоков та ін.

В. М. Шевчук зазначає, що виявлення ознак контрабанди здійснюється уповноваженими на це державними органами щодо незаконного переміщення предметів злочинного посягання через митний кордон, що дають змогу робити висновки про злочинний характер події злочину, осіб, які причетні до нього, способи та обставини вчинення контрабанди. Такими ознаками є: затримання підозрюваного на місці вчинення злочину під час спроби вивезти чи ввезти предмети контрабанди поза місцями митного контролю; подання до митного органу як підстави для переміщення предметів через кордон підроблених документів: використання тайників та інших засобів приховування предметів контрабанди від митного контролю та ін. [4, с. 434].

Мета статті є окреслення виявлення контрабанди наркотичних засобів, що їх вчиняють організовані групи та запропонувати окремі доповнення до нормативно-правових актів щодо оптимізації такої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для вирішення завдань з метою виявлення контрабанди наркотичних засобів, що вчиняється організованими злочинними групами (згідно зі ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”) оперативним підрозділам ДФСУ та СБУ надано право: мати гласних і негласних штатних і позаштатних працівників, використовувати конфіденційне співробітництво, а також право отримувати від юридичних чи фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про такі злочини; виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж; проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну заступу наркотичних засобів з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь та ін. [1, с. 147–148].

Пріоритетними напрямками такої діяльності є: максимальне перекриття каналів контрабандного переміщення наркотичних засобів через державний кордон; припинення діяльності організованих злочинних груп, причетних до контрабанди наркотиків; налагодження міжнародної співпраці у запобіганні контрабанди наркотиків; розроблення та використання нових правових основ з виявлення контрабанди наркотичних засобів [2, с. 447].

Особливості виявлення організованих злочинних груп, що вчиняють контрабанду наркотичних засобів ґрунтується на узагальнені критичному осмисленні сукупного досвіду виявленні й оперативній перевірці розгалужених транснаціональних, економічних і етнічних злочинних груп. Увесь цей досвід ґрунтується на глибокій розвідці протиборчої сторони, враховує міру їхньої активності, злочинну спрямованість. Тактика боротьби з організованими злочинними групами визначається, з одного боку, маскуванню їхньої системи (структур, їхнього складу, лідерів, контрабандних операцій, фінансових потоків, взаємин з правоохоронними органами, з іншого – активні оборона, яка полягає у сукупності дій, спрямованих на захист від виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності членів групи [3, с. 968].

Ефективність здійснення пошуку фактичних даних про злочинні групи, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, залежить від знання оперативним працівником: закономірностей виникнення злочинних груп, які вчиняють контрабанду, форми їх існування (57,2 %); способів учинення контрабанди і приховування (маскування) їхніх слідів (62,7 %); який від транспорту використовується для перевезення через кордон наркотиків (47,4 %); причин та умов, що сприяють вчиненню контрабанди наркотиків (42,7 %); характеристики місця (конкретного кордону) який використовується для перевезення наркотиків (61,3 %); характеристики членів групи та його організатора тощо (53,5 %).

Виявлення нової інформації під час пошуку фактичних даних про злочини, вчинювані злочинними групами, пов'язане із розпізнанням серед великої кількості інформаційних об'єктів саме тих, що стосуються ознак певного протиправного діяння, вчиненого групою, відповідальність за яке передбачена ч. 3 ст. 205 КК України.

Пошукові ознаки фактичних даних про злочини, вчинені організованими злочинними групами, класифікуються як ознаки, що властиві: діям осіб, які замислюють, готують, вчиняють або вчинили злочини; знаряддям і засобам учинення злочинів; змінам, завданням подією злочину в навколишньому середовищі; психологічному стану осіб, схильних до вчинення злочинів, тощо.

Під час опитування оперативних працівників СБУ та Митних органів ДФСУ встановлено, що указані ознаки контрабанди наркотиків можна виявити під час проведення:

- оперативного обслуговування прикордонних територій та встановлених переходів через кордон (45,4 %);
- оперативного пошуку осіб і фактів щодо незаконного перетину кордону та вчиненої контрабанди (33,2 %);
- використання негласного апарату (67,9 %);
- проведення оперативно-розшукових заходів у межах оперативно-розшукових справ (24,5 %);
- за матеріалами, які знаходяться у провадженні органів досудового слідства (22,3 %);
- вивчення загальних і спеціальних інформаційно-пошукових систем (33,4 %);
- повідомлення інших державних правоохоронних органів (11,2 %);
- повідомлення ЗМІ та громадян (5,4 %)

Про наявність організованих злочинних груп, що вчиняють контрабанду наркотичних засобів вказує інформація про: незаконний обіг на території України наркотиків іноземного виробництва (героїну, кокаїну та ін.) (55,7 %); діяльність нарколабораторій, які використовують іноземні прекурсори (44,7 %);

- факти кримінальних суточок серед осіб, які здійснюють наркобізнес (33,2 %);
- наявність виявлених організованих приміщень (барів, готелів, приватних квартир та ін.) в окремих регіонах, для вживання наркотиків іноземного виробництва (37,8 %); факти затримання окремих осіб на кордоні з великою кількістю важких наркотиків (55,3 %) та ін.

Пошук контрабанди наркотиків, що їх вчиняють організовані групи транснаціональної, економічної та етнічної спрямованості здійснюється у місцях пункту перетину кордону, де за певних умов криміногенні процеси мають тенденцію до повторюваності, регулярності виявів крупних партій важких наркотиків. На території України більше ніж 254 пункти перетину державного кордону, особливо із Російською Федерацією – 51 пункт та Республікою Білорусь – 36, Респуб-

лікою Молдова – 63, які практично не перекриті. Пункти пропуску з Республікою Польща – 15, Словацькою Республікою – 5, Угорською Республікою – 8, Румунією – 14, на основі реалізації програми безвізового режиму здійснюється полегшений перетин кордону іноземними громадяни до України. Організатори злочинних груп постійно створюють конспіративні канали перевезення наркотиків з використанням міжнародних регулярних та нерегулярних вантажних та пасажирських перевезень із залученням іноземних громадян, які не перебувають у полі зору Українських правоохоронних органів [5, с. 16]. Зазначені злочинні групи для здійснення контрабанди наркотичних засобів конспіруються у великому потоці залізничного, водного, автомобільного, повітряного транспорту та пішохідного перетину кордону. До таких місць належать пункти перетину кордону в Закарпатській, Львівській, Одеській, Херсонській областях та безконтрольні ділянки кордону в районі бойових дій Донецької та Луганської областей, у яких найбільше затримуються громадяни з контрабандою наркотиків, а етнічні групи у Закарпатській області використовують і спеціально пристосовані тунелі для їх переправлення. Такий пошук передбачає застосування комплексу охоронних, розвідувальних і матеріальних засобів з виявлення та припинення надходження наркотичних засобів до України.

Так, у 6.07.2015 р. було відкрито кримінальне провадження № 2201513000000328 в Луганській області за ознаками злочину, передбаченого ч. 3 ст. 305 КК України, проти 6 членів організованої групи, яка займалася виготовленням та збутом психотропної речовини – амфетаміну та особливо небезпечного наркотичного засобу – канабісу (марихуани) в особливо великих розмірах на території Луганської, Донецької областей та інших регіонів України, які регулярно вказані особи отримували із закордону (РФ) [6, с. 16].

Для виявлення та перекриття міжнародних каналів надходження наркотиків на територію України здійснюються операції під назвою “Канал”.

Слово “операція” (від лат. operatio – дія) означає закінчену дію або низку дій, спрямованих на вирішення певного завдання, досягнення обраної цілі [7, с. 942].

У спеціальній літературі з криміналістики, оперативно-розшукової діяльності, кримінально-виконавчого права та інших фахових дисциплін вживаються терміни “операція”, “тактичні операції”, “профілактичні операції”, “комплексні операції” та “спеціальні операції” [8, с. 15].

На думку В. І. Шиканова, тактична операція – це система узгоджених слідчих, оперативно-розшукових і інших дій, здійснених відповідно до вимог карно-процесуального аналізу правомочними посадовими особами для з’ясування питань, що входять у предмет доказування [9, с. 21].

Шепітько розподіляє тактичні операції за їхньою внутрішньою структурою: 1) дві та більше однотипні слідчі дії (наприклад, “груповий обшук”, “система допитів”); 2) комплекс різнопланових слідчих дій; 3) комплекс слідчих і оперативно-розшукових дій; 4) комплекс слідчих дій та заходів організаційного характеру; 5) система оперативно-розшукових заходів (оперативно-тактична операція); 6) комплекс оперативно-розшукових та організаційних заходів [4, с. 86].

Операція “Канал” характеризується масштабністю (реалізується за участю підрозділів МВС, СБУ, ДФСУ, ДПСУ) – під час операції відпрацьовуються великі території, транспортні комунікації, протяжні ділянки кордонів у цілях виявлення, попередження, припинення злочинів, пов’язаних з незаконним обігом наркотиків, зокрема здійснюваних організованими злочинними групами з міжрегіональними і міжнаціональними зв’язками, що передбачають вилучення з незаконного обігу наркотичних засобів і затримання злочинців.

Суб’єктами пошуку організованих злочинних груп являється згідно з п. 8 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації через проникнення в кримінальне середовище оперативного працівника, або штатного негласного працівника чи інших осіб з метою розвідувального збирання інформації, необхідної для вирішення завдань ОРД.

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України (ст. 43) підособою, яка виконує спеціальне завдання, можливий від: а) штатного працівника оперативного підрозділу правоохоронних (органів МВС, СБ, ДПС, інших органів, що мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність) або розвідувальних органів, який проникає до складу організованої групи чи

злочинної організації. Це проникнення, як правило, є негласним (працівник правоохоронного органу видає себе за іншу особу), але можливо працівник правоохоронного органу, який виконує спеціальне завдання, не приховує від злочинців свого службового становища (наприклад, вдає корумпованого співробітника правоохоронного органу); б) особу, яка на передбаченій законом основі негласно співпрацює з оперативним підрозділом (працівником оперативного підрозділу) правоохоронного органу або з розвідувальним органом і отримала відповідне спеціальне завдання [10, с. 134].

Коментар. Це впровадження здійснюється і виправдовує себе в ситуаціях, коли докази про злочинну діяльність організованої групи не можна отримати під час процесуальних дій або в умовах дефіциту часу, не можливо запобігти злочину, що готується, або ж учасники злочинної групи можуть сховатися від правосуддя або перейти на нелегальне становище.

Водночас оперативно-слідча практика підтверджує про значні проблеми з особою, яка виконує спеціальне завдання за наявності недосконалості правових основ. Причиною цього є недовіра норм ст. 43 Кримінального кодексу України, що передбачає невизнання злочином дій особи, яка виконувала спеціальне завдання зі запобігання чи розкриття злочинної діяльності організованої злочинної групи або злочинної організації, які не є тяжкими злочинами. Нині судова практика свідчить, що окреслене положення кримінального законодавства не застосовують, а працівники оперативних підрозділів, які виконують завдання в злочинному середовищі, фактично позбавлені відповідних правових гарантій і захисту. Тому питання належного правового забезпечення працівників оперативних підрозділів, що легендовано працюють у злочинному середовищі, залишається актуальним і потребує подальшого доопрацювання; існує проблема неналежного фінансування проведення впроваджень працівників та інших оперативних заходів.

На наше переконання, необхідно доповнити ч. 2 ст. 43 КК України такого змісту "...особа звільняється від кримінального покарання за вчинення тяжкого злочину, якщо буде доведено, що його діяння були вимушені з метою попередження або виявлення особливо тяжкого злочину, вчиненого ОГ чи ЗО, або наслідками якого могли бути масові загибелі людей, настання різних катастроф, коли іншим способом попередити його не було можливо".

Наступним дієвим заходом виявлення і документування контрабанди наркотичних засобів, що їх вчиняють організовані злочинні групи, є контрольована поставка. Контрольовану поставку широко використовують у світовій практиці боротьби з незаконним обігом наркотиків. В Україні її здійснення регламентується п. 2 ст. 8 Закону про ОРД і є правом оперативних підрозділів проводити контрольовану поставку товарів, предметів та речовин, зокрема заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь.

Ефективним заходом виявлення злочинних груп, що вчиняють контрабанду наркотичних засобів, є контрольована поставка.

Мета контрольованої поставки збігається із завданнями ОРД – пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

Відповідно до мети, завданнями контрольованої поставки є:

- документування протиправної діяльності та виявлення всіх осіб, причетних до незаконного обігу наркотиків;
- конфіскація за результатами контрольованої поставки наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів;
- визначення причин та умов вчинення наркозлочинів;
- виявлення джерел фінансування незаконних операцій з наркотиками та подальших шляхів "відмивання" (легалізації) отриманих кримінальних доходів;
- забезпечення доказів злочинної діяльності [11, с. 235].

У результаті дослідження встановлено, що протягом 2001–2010 рр. зменшення (з 355 до 251) кількості проведених контрольованих поставок, як одного із ефективних заходів виявлення і

документування контрабандних каналів надходження “важких” наркотиків – кокаїну, героїну [12, с. 364]. Ця ситуація не змінилася від 2011 до 2015 р., такі заходи проводили від 122 до 180 разів. Причиною є сучасна конспірація організованих злочинних груп, проблемність у домовленості про проведення контрольованого постачання між державами учасницями та великими географічними відстанями, що займає багато часу на підготовку і супроводження наркотиків.

Враховуючи, що контрабанда наркотичних засобів – це організований промисел, який на проведення контрольованого постачання наркотиків, потребує використання значних сил і засобів у часовому і територіальному вимірах, вважаємо за доцільне до Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, п. 4 ст. 9-1 “Строки ведення оперативно-розшукових справ”, доповнити частиною другою такого змісту: “щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину в складі організованої групи чи злочинної організації, для встановлення та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України встановити не більше ніж дванадцять місяців”.

Висновки. Оперативні підрозділи для виявлення контрабанди наркотичних засобів застосовують сили і засоби які передбачені в ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”. Одним із ефективним заходом виявлення контрабанди наркотичних засобів, що вчиняються організованими злочинними групами є виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації через проникнення в кримінальне середовище оперативного працівника, або штатного негласного працівника.

З метою документування контрабанди наркотичних засобів, що вчиняється організованими групами, є контрольована поставка. Під час її проведення є можливість встановити всіх членів організованої групи, які перебувають у різних державах. Водночас з метою удосконалення методики виявлення та документування організованих злочинних груп, які вчиняють контрабанду наркотичних засобів, є необхідність внесення окремих доповнень до законодавчих актів (закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” та Кримінальний кодекс України).

1. Бандурка О. М. *Оперативно-розшукова діяльність. Частина I : підручник.* – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с. 2. *Профілактика злочинів : підручник / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи.* – К. : Атіка, 2011. – 720 с. 3. *Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко.* – Т. 6. *Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції).* – К. : Атіка, 2010. – 1128 с. 4. *141. Настільна книга слідчого / М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалов та ін. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К. : Ін Юре, 2011. – 736 с.* 5. *Филимонов Е. В. Выступление / Е. В. Филимонов // Участие правоохранительных органов в противодействии наркобизнесу : отечественный и международный опыт : тезисы междунар. конф., (Киев, 13 мая 2011 г.). – К., 2011. – С. 15–22.* 6. *За даними СУ СБУ про розслідування контрабанди наркотичних засобів у 2015 р. – К. : СУ СБУ, 2015. – 47 с.* 7. *Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд. – М. : Советская Энциклопедия, 1989. – 1632 с.* 8. *История милиции Украины. – К. : КВШ МВД СССР, 1969. – 475 с.* 9. *Шиканов В. И. Информация к тактической операции “Атрибуция трупа” / В. И. Шиканов. – Иркутск : Право, 1975. – 184 с.* 10. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 9-те вид., перероб. та доп. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.* 11. *Оперативно-розшукова діяльність : навч. посіб. / Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, Д. Й. Никифорчук та ін. ; за ред. проф. О. М. Джужи. – К. : Правова єдність, 2009. – 310 с.* 12. *Волощук А. В., Буткевич С. А. Особливості виявлення “важких” наркотичних засобів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – Вип. 3. – С. 362–371.*

REFERENCES

1. Pirozhkov V. F. *Ispravitel'no-trudovaja psihologija*. V. F. Pirozhkov, A. D. Glotchkin. [Corrective labor psychology]. Moskva. Akademija MVD SSSR. Publ . 1974. 437 p.
2. Mokrecov A. I. *Mikrosreda osuzhdennyh v ITU* A. I. Mokrecov, I. V. Shmarov. [Microenvironment convicted in IUT]. Moskva. VNII MVD SSSR Publ., 1979. 182 p.
3. *Hrupy nehatyvnoyi spryamovanosti v mistsyakh pozbavlenyya voli: problemy protydyi* : [monohr.]. za zah. red. T. A. Denysovoyi. [Groups negative direction in prisons, problems of counteraction]. Zaporizhzhya. Prosvita Publ . 2012. 292 p.
4. Krichevskij R. L., Dubovskaja E. M. *Psihologija maloj grupy: teoreticheskij i prikladnoj aspekty* R. L. Krichevskij, E. M. Dubovskaja. [Small group psychology: theoretical and applied aspects]. Moskva. Jurist Publ. 1991. 256 p.
5. *Kurs kryminolohiyi: Osoblyva chastyna: pidruchnyk. U 2-kh kn.* [M. V. Korniyenko, B. V. Romanyuk, I.S. Mel'nyk ta in.]. za zah. red. O. M. Dzhuzhy [Criminology Course: Special Section]. Kyiv. Yurinkom Inter Publ . 2001. 480 p.
6. Antonjan Ju. M. *Prestupnoe povedenie i psihicheskie anomalii* Ju.M. Antonjan. S.V. Borodin. [Criminal behavior and mental abnormalities]. Moskva. Izd. Spark Publ . 1998. 372 p.
7. Anisimkov V. M *Kriminal'naja subkul'tura i ee nejtralizacija v ispravitel'nyh uchrezhdenijah Rossii* : Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni doktora juridicheskikh nauk. Special'nost' 12.00.08 – ugovnoe pravo i kriminologija; ugovno-ispolnitel'noe pravo. V. M. Anisimkov. [Criminal subculture and its neutralization in the prisons of Russia]. Saratov: Saratovskaja gosudarstvennaja akademija prava Publ. 1998. 45 p.
8. Pirozhkov V. F. *Zakony prestupnogo mira molodezhi*. [The laws of criminal youth of the world]. Tver'. Volga Publ. 1994. 78 p.
9. *Kryminal'na subkul'tura*. [The criminal subculture] Elektronnyy resurs. Kod dostupu: <http://vseverske.info/whoiswho/1284>.
10. Shvydkykh V. I. *Pravovi sposoby poperedzhennyya nehatyvnoho vplyvu malykh hrup zasudzhennykh* : dys. k.yu.n. V. I. Shvydkykh. [Legal ways to prevent the negative impact of small groups of prisoners]. Moskva. VNYI MVS SRSR Publ. 1985. 28 p.